

МАР. БИБЛИОТЕКА - ФОНДИ

19 24

960

ККХД 57 / 396

ПАНЧО МИХАЙЛОВЪ

57

ВЪ СТРАНАТА НА

СЪЛЗИТЪ

ИЗДАВА ЙОС. ЧЕШМЕДЖИЕВЪ
СОФИЯ, 1924.

ПАНЧО МИХАИЛОВЪ

ВЪ СТРАНАТА НА
СЪЛЗИТЪ

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА

ИЗДАВА ЙОС. ЧЕШМЕДЖИЕВЪ
СОФИЯ — 1924

Писани съ моливъ и на колѣно — и може би често прѣкъсвани отъ внезапенъ походъ, изоставяни и започвани слѣдъ треската на люта брань —, споменитѣ на войводата Панчо Ммхайловъ нѣматъ претенцията за строга стилизация, не гонятъ и широкитѣ рамки на разказа. Обаче треската, подъ влиянието на която сж се кжсали тия отломъци отъ гранитната душа на революционера, имъ е дала и особена прѣлестъ, която изкупва недостатъцитѣ, що едно спокойно, епическо настроение и обстановка би прѣмахнало. Достатъчно е да се прочетатъ само „Сърби минаха прѣзъ селото“ и „Бждни вечеръ“, за да се разбере какви прѣкрасни дарования на първостепененъ белетристъ се криятъ въ душата на автора имъ.

И друга специфична прѣлестъ имъ е влѣла обстановката, при която сж замисляни и творени тия спомени: отъ тѣхъ се усмихва кжтче родно небе, проплаква горско поточе, носи се благовонния дѣхъ на македонскитѣ дебри, долита кръшната пѣсенъ отъ стенещитѣ гърди на роба и мощното ура на хвъркатитѣ горски чада.

И, най-сетнѣ, въ тия спомени се разкрива дълбоката душа на автора имъ. Дори и когато ни прѣдава епически разкази на второ лице за отдавна прѣминали събития, войводата ни поднася по една самоизповѣдь, по едно откровение.

Каква дълбочина, каква красота и чистота има въ тия изповѣди! Неусѣтно и съвсѣмъ просто, като въ лична, интимна бесѣда разцѣв-

тѣва прѣдъ насъ една душа, напоена съ толкова жажда за свобода, съ толкова жаръ за борба, съ толкова любовь къмъ угнетенитѣ и съ такава готовность за саможертва. Би рекълъ човѣкъ, че това е изповѣдта на душа, всѣкога готова да приеме, очистена и просвѣтлена, върховното причастие на живота.

Но ако всичко това е скрито задъ образи и положения въ другитѣ спомени, въ писмото на войводата до родителитѣ на убития неговъ другарь самъ автора направо ни го дава. Затова намѣрихъ за добръ да поставя писмото въ края на сбирката подъ надсловъ „Душата на революционера“.

Разказитѣ сж печатани точно по ржкописа на автора.

Поднасяйки на читателя тая сбирка, пожелавамъ дълги и честити дни на беззавѣтния борець за свободата на Македония, за да може при друга, вече спокойна, обстановка да ни разкрие всичкото богатство отъ поезия, благородство и чистота, което крие великото му сърдце.

София, септември, 1924 г.

Издателтъ.

Сърби минаха прѣзь селото.*)

Безсмъртникъ единъ написалъ книга, толкова чудна и прѣкрасна, че който я прочете, трѣбва да страда. Нейнитѣ страници прѣдставляватъ албумъ отъ странни фигури, подъ които се чете страданията . . .

Вамъ, богове на правдата и неправдата, пиша тия редове. Вие, богове, и вие сжщо имате своитѣ добри и лоши дни, както и ние, хората. Въ вашитѣ хубави дни вие сте създали хора съ лице, което никогашъ не може да се забрави, съ дълбоки души и горещо сърце, въ които живѣятъ доброто, истината и любовта. Въ зората на вашия животъ на тия хора вие сте дали най-хубавия кжтъ

*) Прѣзь м. м. октомври, ноември и декември 1923 год. сърбитѣ опожариха с. с. Райчани, Прѣсѣка, Спанчево, часть отъ с. с. Бѣли, Небојане, Мородвисъ и др. Всичко това се върши по заповѣдь на щипския жупанъ Добрица Матковичъ и кочан. ок. н-къ М. Вуковичъ.

отъ земята — Македония. Но въ вашитѣ лоши — мартенски — дни, вие сте създали хора съ обикновени лица и душа не по-дълбока отъ тая на разбойника. Въ тия лоши дни вие сте създали сърбина, чието сърце, по жестокостъ и кръвожадностъ, поставя въ сѣнка историческия Неронъ. За тоя сърбинъ азъ ще ви разкажа, въпрѣки че всички сте видѣли и чули за него, понеже сте на високо и гледате на далеко и широко.

Бѣ късна есенъ. Ливадитѣ бѣха окосени и чернѣха. Листата отдавна бѣха се позлатили. Духаше вѣтъръ, листата капѣха. Най-напрѣдъ отъ горнитѣ клони, а сетнѣ — до най-долнитѣ. Имаше листа, които отчаяно се борѣха и не искаха да паднатъ. Но тѣхъ вѣтърътъ настоятелно брулѣше и, щомъ ги откъснѣше, съ диво тържество ги захвърляше въ въздуха. Събираха се птици, крещѣха, шумѣха и единъ хубавъ день се издигнаха и стегнати въ стройни дружини тръгнаха къмъ югъ. Ставаше по-тихо. Несъмнѣно, скоро всичко ще стане мрачно и студено и за много дълги седмици бѣла смъртъ ще заживѣе въ гората . . .

Есенния день догаряше, когато съ четата потеглихъ къмъ колибата на дѣдо Велко. Слѣдъ опожаряване на селото му

отъ сърбитѣ той се бѣ прибралъ горѣ въ планината, въ колибата си, гдѣто въ мирно съжителство съ гората доживѣваше послѣднитѣ си самотни дни. Трѣбваше да видя тоя старецъ, едничкия живъ свидѣтель на сръбска вандалщина и жестокость, и отъ неговитѣ уста да узная подробности около проявяването на послѣднитѣ. Съ мжка се катерѣхме по стрѣмната козя пжтека, спѣвани отъ мрака и гжстата мъгла, която на кълба се стелѣше прѣдъ насъ. По пелеринитѣ и косата висѣха нѣжни, бисерни капки, които отъ врѣме на врѣме се отвѣйваха отъ тихия вечерникъ. Отъ устата излизаше прозрачна пара. Между разкжсаната мъгла се виждаха голитѣ върхове на букитѣ, часть отъ синьото небе, веселиятъ мѣсечко, около който плуваха разпокжсани облачета, които се стремѣха къмъ него, за да се опоятъ отъ свѣтлината му. Слѣдъ 5 часовъ уморителенъ походъ, заядливъ кучешки лай разкжса тишината и бавно, блъскайки се отъ бука на бука, се понесе съ мъглата нагорѣ и замрѣ въ отсрѣщнитѣ гори. Доближихме колибата. Едъръ планинецъ, застаналъ до входа ѝ, подпрѣнъ на своята стара другарка — кжса манлихера — съ затаенъ дѣхъ слѣдѣше приближава-

нето ни. Шарко весело махаше опашката около стареца и съ подскачане, квичене и цѣлуване ржката и манлихера съобщаваше му за пристигането на близки нему по зла участъ, кръвъ и душа хора. Щомъ се появихме на открито на поляната, Шарко съ силни скокове и съ ритмично движение на тѣлото си отъ лѣво на дѣсно приближи до менъ, хвърли се на гърдитѣ ми и като цѣлуна ржката ми, отмина назадъ къмъ другаритѣ, отъ които получи своя дѣлъ милване и прѣгръщане. Прѣдъ входа на колибката сме. Луната за мигъ освѣти набръчканото лице на стареца, върху което прѣживѣния ужасъ бѣ наложилъ своя печатъ.

— Добро утро, дѣдо Велко! — всички дружно го привѣтствувахме.

-- Отъ Бога добро, юнаци! Добрѣ сте ми дошли! — отговори стареца. — Елате вжтрѣ, елате да се огрѣете, вѣнъ е студено. Пъкъ сте уморени и запотени. А ти, Шарко, — обърна се къмъ кучето си, — много недѣй скача около юнацитѣ, ами иди на скалата и слѣди шума на гората.⁸⁸ Хайде де, какво ли пъкъ още ме гледащъ? Утрѣ ще имашъ врѣме да имъ се наравашъ!

⁸⁸ Кучето разбра заповѣдта на стареца и като сви опашката си, нѣкакъ

недоволно и бавно тръгна къмъ отсрѣщната скала, отдѣго всичко можеше да се долови и види. Влѣзнахме въ колибата и въ колело насѣдахме около огъня, надъ който висѣше верига съ увиснало на нея котле съ бобъ. Другаритѣ започнаха да кашлятъ и да вадятъ кутиитѣ си съ тютюнъ, отъ който прѣдложиха и на дѣдо Велко. Освѣтенъ отъ огъня, той се яви сега прѣдъ менъ съ всичката си остра болка. Дебелата дълбока бразда между вѣждитѣ, увисналитѣ бузи, хлътналитѣ очи съ несигуренъ погледъ рисуваха дѣдо Велко като мъченикъ. Но той се държеше свободно, говорѣше ясно и твърдо, като че ли нищо лошо не е прѣживѣвалъ. Другаритѣ обичаха Велка и съ радостъ поглъщаха всѣка негова мисълъ. Той умѣеше да разказва и увлича, но знаеше и да мълчи. Нѣколко минути минаха въ мъчително мълчание. Не се рѣшавахъ да го запитамъ, за да не раздвижи най-чувствителната струна на изтерзаната му душа, а чакахъ самъ да наруши мълчанието и ме улесни въ подвеждане на разговора. Шарко нервно залая, но на отсѣчки. Той повтори лаенето и пакъ млъкна.

— Нѣщо е минало покрай него. Изглежда да е дивечъ. Колко умно куче

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА

е Шарко! Той сега е единствения ми другаръ, съ когото въ самотни часове дѣлимъ тѣгата по близки до сърцето ни хора. Ехъ, юнаци, да знаете колко отдавна ви чакахъ, за да ви видя и разкрия болката си! Така тя ще бжде по-лека и старческитѣ ми кости не биха се прѣвивали подъ тежестъта ѝ, ако имаше съ кого да я сподѣля. Често пѣти отивахъ на оная скала, дѣто сега Шарко бди, и тамъ стояхъ по цѣли дни прѣвитъ и измѣчванъ отъ самотността. Имаше моменти, когато се провиквахъ и търсѣхъ собственото си ехо за събе-сѣдникъ — но то скоро се притайваше въ далечнитѣ гори и отново оставахъ саминъ. Въ такива минути болката ми бѣ по-остра и мѣчителна . . . — каза Велко и, като поклати глава, махна съ рѣка покрай челото си, като че ли искаше да пропѣди нѣкоя черна мисль и млькна.

— Дѣдо Велко, знаемъ нещастieto, което те постигна, — казахъ му азъ —, отдалече видѣхме, когато селото бѣ хвърлено въ пламъци. То бѣ слѣдъ една страшна буря, прѣдшествувана отъ молнии и жално стенене на гората, слѣдъ това завалѣ пороенъ дѣждъ

. . . а слѣдъ него околността² се освѣти . . .

— Дѣца, дѣца, живѣя ето 82 год., прѣживѣлици бурни сж минали прѣзъ главата ми, билъ съмъ на два пжти осжжданъ за политически дѣла на 15 год. затворъ, видѣлъ съмъ зловѣщия Куршумли ханъ, мрачния Диаръ Бекиръ, познавамъ ужаситѣ на войната, но това, което стана въ нашето с, П. на 17.XI 1923 год., не се подава на описание. Ахъ, каква бурна нощъ бѣ!

Тукъ дѣдо Велко се закашля, наведе глава, като че ли камъкъ бѣ заседналъ въ грѣдъта му, прѣгълтна слюнката си и продължи:

— Както никогашъ, този день бѣхъ много веселъ. Внучетата ми прѣзъ цѣлия день палаво си играеха покрай менъ, закачаха ме, дърпаха ме за мустакитѣ, катерѣха се по гърба ми. . . Единственъ Шарко намръщенъ, съ рѣмжене и чукане на опашката о земята, отговаряше на закачкитѣ на дѣцата, на които много се щѣше да го възседнатъ. Деньтъ клонѣше къмъ замиране, когато небето внезапно се помрачи. Вранитѣ, които до скоро на голѣми ята се носѣха изъ въздуха, съ шумъ започнаха да се прибиратъ подъ стрѣхитѣ на кжщитѣ.

Кокошкитѣ и тѣ подраниха къмъ леглата си. Изъ въздуха минаваше остра и тежка миризма примѣсена съ дѣхътъ на прѣстъ. За малко врѣме цѣлото небе се покри съ тежки и влажни облаци, които, силно прѣслѣдвани отъ вѣтъра, бѣгаха къмъ върховетѣ на планината, гдѣто рушеха тишината. Всичко прѣдвѣщаваше идването на бурята. Едри капки захванаха да падатъ. Малкитѣ немирници, повикани отъ майкитѣ си, ме подрѣпнаха силно за побѣлѣлитѣ ми коси и ме завлѣкоха къмъ кѣщи. Застанахъ до прозореца, по стѣклата на който тракаха дѣждовни капки, наблюдавахъ гжститѣ облаци прахъ, лудо гонени отъ вѣтъра изъ улицитѣ на селото. За мигъ вѣтъра спрѣ. Настѣпи мракъ. Небето тъмнѣеше, сѣкашъ се рушеше; синя молния минаваше по върховетѣ на букитѣ. Гората започна тежко да диша и подземни да бучи. Съ трѣсъкъ падаха всѣкакви дѣнери — страшно заридеха долища и балкани. Изведнѣжъ настѣпи черна нощъ, а слѣдъ това брилянтовъ блѣсъкъ се разнесе изъ мрака, свѣткавично мина по покривитѣ на кѣщитѣ и нѣщо тресна. Селската камбанария прозвѣнѣ, а ехото ѣ жалко профуча покрай менъ и тамъ нѣйдѣ въ далечината мрачна се слѣ въ общия хаосъ.

Пакъ се дигна шумъ — свѣтковиците бѣха вече далечъ — сѣкашъ вода изъ вѣдро се изливаше и горскитѣ потоци хвърчеха изъ долините . . . Дъждътъ прѣстана. Блѣденъ мѣсеца, подгоненъ отъ широко проснати облаци, разкъсано освѣтяваше земята. Бѣхме прѣживѣли бурята, когато внезапно твърдѣ нервно, но дружно залаяха селскитѣ псета. Слѣдъ тѣхъ свѣтълъ, буенъ огънь блесна въ западната крайнина на селото и освѣти цѣлата околностъ. Не слѣдъ много такива пожари пламнаха и по другитѣ крайнини на селото. Отвредъ запълзѣха огнено-червени езици. Огненъ день изъ улицитѣ, изъ които бѣсно виеха кучетата-Скрититѣ подъ покривитѣ птици отхвърк-ваха въ мрака, дѣто съ тѣпъ ударъ се трупаха на земята. Тѣлпа съ кръвясали очи насили дворнитѣ порти и навлѣзе въ пространния дворъ на къщата ми. Една група отъ нея се отдѣли и бързо се насочи къмъ вратата на къщата. Докато се опомня, групата се озова въ стаята ми. Приклади и ритници заиграха по старческото ми тѣло. Псувни и гаври раздираха ухото ми. Почувствувахъ, че нѣкой ме улови за гърлото и така силно ме стисна, че всичко прѣдъ менъ се раз-искри. Когато се опомнихъ, видѣхъ се

вързанъ така жестоко, щото гръдния ми кошъ бѣ излѣзълъ чувствително напредъ. Прѣдъ менъ стоеха вържжени и въ четнишка униформа кочанския окол. началникъ М. Вуковичъ и сръбскитѣ войводи на разбойническитѣ чети-ренегатитѣ: Стоянь Мишев, „ичъ“, Григоръ Циклев, „ичъ“, Мите Соджукаров, „ичъ“ и др.

— Тебъ ли те казватъ Велко и ти ли си билъ българския учителъ въ това село? — грубо ме запита началника.

— Дълги години въ миналото билъ съмъ учителъ, но сега живѣя въ кѣщи послѣднитѣ си дни, за разтуха на дѣцата — отговорихъ му азъ.

— Защо приказвашъ на български езикъ? — втори пжтъ ме запита началника като ме стрелна съ острия си погледъ.

— Българинъ съмъ и на този езикъ съмъ говорилъ още като дѣте. На този езикъ азъ съмъ училъ дѣцата . . .

— Удушете този песъ и нека душата му хвъркне и се слѣе съ пламъка на кѣщата му! — Разярено кресна началника.

Ренегатитѣ се впуснаха върху менъ и започнаха да ми поставятъ ямка на шията. Въ този моментъ въ стаята нахлу остъръ димъ, примѣсенъ съ пламъци.

Ренегатитѣ съ нѣколко скока се намѣриха вѣнъ отъ стаята. Въ послѣдната азъ останахъ самъ спокойно чакащъ да ме обхване пламъка и въ него да намѣря края на своя земенъ пѣтъ. Въ съсѣдната стая чухъ охкания и викоуе: „мръсници“, „разбойници“. „Не ви е грѣхъ и срамъ“ и слѣдъ туй силно изохване и пакъ тишина. Разбрахъ, че снахитѣ ми прѣди да бждатъ изнасилени и убити бѣха и ограбени. Чуваше се само прыценето на падашитѣ въ пламъка греди и жалкото виене на Шарко. Когато бѣхъ изгубилъ всѣка надежда за животъ, единъ силно запѣхтѣлъ се войникъ тичешкомъ влѣзна въ стаята, която набързо прострѣли съ погледа си и като ме видѣ свитѣ на кълбо, спусна се върху ми и каза: — „Не се страхувай, дѣдо. Азъ съмъ войникъ, *хърватинъ ио народностъ* и дойдоуъ да ти помогна!“ и бързо като разрѣза вжжята и освободи ржцѣтѣ ми, хвана ме за ржката и ме поведе прѣзъ огненитѣ улици. Стигнахме до гората, дѣто като ми каза: „Вамъ сж нужни планинитѣ!“ освободи ме. . .

Велико мълчание и вѣчна тъма бродятъ изъ селото, изъ чиито развалини сеги виятъ гнѣзда злокобни птици. Клетимайки, съ невръстни сирачета, подпрѣни

стоятъ около огорѣли огради и губятъ погледъ въ непрогледната далечина, та прѣзъ кървави сълзи чакатъ изгрѣва на Македония. . . Юнаци, велика печаль се разлива по сърцето ми и иска да затъмни всичко. О, Македонию, Македонию, името ти е скръбъ.“ Сълзи бликнаха изъ старческитѣ му очи, задави се, зариди и млькна . . .

„Безсмъртникъ единъ написалъ книга толкова чудна и прѣкрасна, че който я прочете, трѣбва да страда. Нейнитѣ страници прѣдставляватъ албумъ отъ странни фигури, подъ които се чете страданието“.

15. II. 923 год.

Македония.

Бждни вечеръ.

Ако нѣкждѣ сжществува богъ на правдата и доброто, то той навѣрно е съ голѣми уста, съ дълбоки и рѣзки бръчки около тѣхъ, които рисуватъ нѣщо отвратително и порочно въ него; иначе той не би натрапилъ на Македония сърбина за господарь.

*

* *

Януарска нощъ. Взе да се здрачава. Слънцето захожда задъ далечни западни планини, за да огрѣе страната на порока, жестокосърдечието и неправдата. Свѣтътъ губѣше своитѣ краски, а тѣ бързаха да възкръснатъ въ главитѣ ни. Остъръ, суровъ вѣтъръ духаше отъ гората и караше снѣга да се отвѣйва отъ голитѣ вѣйки. Небето бѣ ясно, прозрачно като зименъ планински потокъ. Звѣздитѣ една по една огрѣваха и съ своя трепетъ бързаха да съобщатъ за настѣпване на още една мразовита нощъ. Мѣсеца изгрѣваше, затулянъ отъ букитѣ, приличенъ на слѣпо око. Изведнажъ всички

прѣдмети захвърляха блѣди сѣнки. Трѣбваше вече да се приберемъ въ колибката — далечъ отъ домашни мили — и направимъ нужнитѣ приготовления за посрѣщане празника на „добритѣ християни“ — Бждни вечеръ. О, благословена нощъ! О, нощъ на желанія и пѣсни! Нощъ на творяще лѣто въ сърцето на човѣка, що дава животъ на всичко добро. Нощъ, що прѣизпѣлва човѣка съ любовь, смирение и гордость. Въ тази нощъ растатъ разноцветни цвѣта за дѣцата . . . „Но, другари, да благословимъ бждни вечеръ и седнемъ около сложената трапеза!“ Слѣдъ молитвата изказахме благопожелания за идуция бждни вечеръ, който ще трѣбва да посрѣщнемъ не както сега съ оржие и изъ горитѣ, а като свободни граждани въ свободна и независима Македония, насѣдахме въ коло около трапезата. Разтрошихме погачката съ старинната парà на толкова парчета, колкото души сме, плюсъ едно парче за Македония. Колко мило ми ставаше, когато виждахъ тия горски дѣца съ лека, игрива усмивка на уста, съ разтворени отъ доволство очи и съ голѣма заинтересованостъ да търсятъ късмета си. Но всички до единъ прѣтърпѣхме разочарование — у никого отъ насъ не се указа парата. Като по

даденъ сигналъ почти всички едноврѣ-
 менно се спогледнахме и извикахме: —
 „Късмета е въ Македония! Да, въ Маке-
 дония е късмета!“ Слѣдъ едно кратко
 мълчание единъ отъ другаритѣ се про-
 викна: „Ами ако при замѣсването на по-
 гачката, по една или друга случайность,
 сж пропуснали да поставятъ парата, то-
 гава кого ще смѣтнемъ за късметлия?“
 — Това е невъзможно — отговорихъ азъ,
 защото азъ лично видѣхъ, когато тя бѣ
 поставена въ тѣстото. Непрѣменно ще
 се укаже въ парчето опрѣдѣлено за Ма-
 кедония, понеже то остава още нераз-
 гледано“. И дѣйствително тамъ се указа
 „късмета“. — „Браво, браво! Да живѣе
 Независима Македония! Край на теглото
 ѝ!“ — съ ржкомѣхания викаха другаритѣ.
 Вечерята мина весело и въ разговори за
 едно-друго. Слѣдъ това другаритѣ ме по-
 молиха да имъ разкажа нѣщо за Маке-
 дония, за живота въ гората, за хората
 или за каквото азъ намѣря за добрѣ.
 — „Съгласенъ съмъ другари! Да седнемъ
 около огъня!“ Неволно погледа на всички
 другари падна върху сложения на огъня
 „бждникъ“. — „Искаме да ни разкажешъ
 нѣщо за „бждника!“ обади се единъ отъ
 другаритѣ ми. — „Да, за „бждника“ да
 ни разкажешъ нѣщо!“ додадоха другитѣ,

— „Другари, това ще направи съ най-големо удоволствие, но при едно условие: да продължавате да подържате весель и живъ огъня, тъй като тази вечерь пристигатъ бѣжанци отъ село Райчани¹⁾ — кратовско . . . Бждете здрави и щастливи другари! Огъня умѣе, сжщо като хората, да приказва за своя животъ, стига ние да имаме уши да го слушаме и умъ да го разбираме. Слушате ли какво говори той?

„Пролѣтни зори, напоени съ аромата на вѣчната младость, розови облаци, носящи прохлада на моренъ пжтникъ, възвѣстяваха раждането ми. Горски волни славеи кръшно чупѣха гласоветъ си и въ химни на неземна наслада упойваха раждането ми. Буйни планински потоци, бѣсно пѣнейки се, бѣбриво и монотонно акомпанираха общата пѣсенъ на природата. А горскитъ цвѣтя, които живѣеха на голѣми сѣмейства въ съсъдство съ менъ, пълнѣха съ ароматъ околния въздухъ и караха младенческитъ ми гърди по-широко, по-дълбоко и по свободно да се вдигатъ и спускатъ. При такъва об-

¹⁾ Селото Райчани бѣ подпалено отъ сърбитъ на 9. XII. 1923 год. Между многото селяни убити мъченически — чрѣзь изгаряне — сж и слѣднитъ лица: Дане Андреевъ, Тасе Моневъ и Стоиль Райчански.■

становка живѣхъ дълго врѣме. Но една сутринь хладенъ вѣтрець леко започна да стжпва по върховетѣ на цвѣтията и дърветата и да приказва съ горскитѣ листа. Гората постепенно взе да усилва дишането си — слушаше се далечно тежко стенене. Небето се покри съ облаци — мрачни, зловѣщи. Слънцето едва успѣ да ми се усмихне. Въздуха започна да губи своята съживителна сила — нѣмаше пролѣтния ароматъ. Почна задушно да става. Още напълно не бѣхъ се събудилъ, когато смъртенъ писъкъ огласи гората. Съ свѣткавична бързина той мина покрай менъ и замрѣ тамъ нѣйдѣ далечъ въ нѣдрата на отсрѣщната гора. Лишилъ се бѣ отъ животъ единъ мой старъ съсѣдъ. Ужасъ и отчаяние ме обзе отъ това, което видѣхъ. Скоро по небето заплуваха облаци, прѣдвождани отъ небесния царь, които се гонѣха къмъ югъ и все къмъ югъ. Славеитѣ се притаиха. Горскитѣ цвѣтя прѣстанаха да се усмихватъ и побързаха да склопятъ дѣвственитѣ си уста и да запазятъ аромата и усмивкитѣ си за по-добри, свѣтли дни. Планинскитѣ ручей притаиха монотонната си пѣсень. Овчаритѣ бързо подкараха ваклитѣ си стада къмъ запазени мѣста. Въ планината за мигъ замрѣ всѣкакъвъ животъ.

Настана гробна, тайнствена тишина, която прѣдричаше нѣщо зловѣщо, нѣщо убийствено. Всичко това така ми подѣйствува, щото азъ инстинктивно се прикрѣпихъ до единъ мой старъ съсъдъ, когото сжщо като менъ измжчваше страшната неизвѣстность. Още не можахъ да разбера какво става около менъ, когато внезапно дълбокъ ревъ разтърси гората. Земята страшно зарева. Ечеха гори и долища. По-младитѣ дървета се прѣвиваха ту на една, ту на друга страна, като се стремѣха да цѣлуватъ земята. Смъртъ витаеше надъ всичко . . . Но, това за мое щастие не продължи дълго врѣме. Слънцето отново се появи на хоризонта. Небето се проясни и стана бистро, кристално като дѣтска сълза. Гората спокойно задиша. Горскитѣ пѣвци наново възпѣваха красотата на зората. Съ радостъ цвѣтята разтваряха гърдитѣ си и дишаха на волность. Медни кавали пакъ огласяха планински дебри и усои. Всичко пѣеше на пролѣтъ, на младостъ . . . Азъ бѣхъ щастливъ да прѣживѣя бурята . . .

Минаха години. Порастнахъ и станахъ величествено дърво. Единъ день неусѣтно подъ менъ заклокочи изворче, което въ невинни пѣсни взе да приспива

съня и умората ми. Съ неговото появяване сдобихъ се и съ единъ новъ другаръ — младо овчарче. Послѣдното всѣки день идваше при менъ и, подпрѣно до тѣлото ми, надвѣсваше се надъ кладенеца и свирѣше до забрава съ қавала си. То пѣеше своитѣ дни. Азъ растѣхъ, заедно съ менъ растѣше и крѣпнѣше момъка. Така минаха много години. Дойде есенъта на живота ми. Годинитѣ натежнѣха и започнахъида блѣднѣя. Момъка сжщо бѣ съ унилъ погледъ. . . Прѣди дни селото имъ бѣ опожарено отъ сърби. Прѣвитъ отъ жива болка по изгубена родна стрѣха, той сега много тихо пристѣпваше къмъ менъ — мѣстото, което толкова много бѣ възпѣвалъ и лбилъ. Момъка страдаше. Той пѣеше, може би за послѣденъ пѣть, за вѣчната младость на гората, за пролѣтъта на живота си. Той силно страдаше отъ това, че схващаше какво всѣка пролѣтъ гората си възврѣщаше своята красота, като цвѣтоветѣ отново се възврѣщаха, за да окичатъ дърветата, луната и слънцето всѣка сутринъ и вечеръ си взимаха сбогомъ, за да дойдатъ пакъ, а неговата младость би ли се върнала слѣдъ като ѝ е казалъ сбогомъ? Печалнитѣ нотки на изтерзаната му душа на вълни на вълни се но-

сѣха изъ планинскитѣ усои, като се удряха о буки и канари, раздвояваха се и пакъ се съединяваха докато най-послѣ съвсѣмъ отдалечени замираха въ далечна, нѣма глухота. Какъ трогателно оплакваше залѣза на живота си! Пѣеше за зеленитѣ джбрави, дѣто винаги съ божествена наслада е потѣвалъ въ блажени мечти. Прощаваше се съ гората и съ падналитѣ листа. Чувствуваше се смъртния дѣхъ, който бушуваше въ гърдитѣ му. Най-сетнѣ скръбъта го надви и той горко зарида, като съ сълзи на очи молѣше капналитѣ листа да затрупатъ слѣдитѣ по нерадостния му пѣтъ, та близкитѣ му — майка, баща и роднини — да не узнаятъ кждѣ кости му ще лежатъ. Внезапно кавала спрѣ да разправя тжгитѣ на момъка. Почувствувахъ какъ той нервно се дръпна отъ менъ, наведе глава и, безъ да се обърне назадъ, олжти се къмъ далечнитѣ височини. Вѣйкитѣ натжжено зарониха послѣднитѣ си златни кичури и затрупаха слѣдитѣ по пѣтя му. А азъ? . . . дълго врѣме чакахъ връщането му. Често посрѣщахъ сипването на зората, вслушванъ въ кучешкия лай, въ далечната пѣсенъ на пѣтлитѣ и въ овчарскитѣ кавали, които огласяха гори и зелени дѣбрави. Но момъка

не се върна вече при менъ. Научихъ се, че нѣйдѣ далечъ съ пушка въ ржка той бродилъ изъ горитѣ . . .

Тази раздѣла дълго врѣме не можахъ да понеса, докато едно утро и менъ връхлетѣ зля участъ. Буря жестока покоси снагата ми — лежахъ безжизненъ трупъ на земята. Слѣдъ това дойдоха дървари и съ остри брадви ме надробиха на малки части и като ме натовариха на нѣколко коне прѣнесоха ме ей въ тая хижа, дѣто въ ужасни мъжки свършвамъ своя земенъ пжтъ. Но и въ тия послѣдни часове не ли съмъ полезенъ вамъ и на тия, които почти вкочанясали сж стигнали до колибата ви?“

— Войводо, бѣжанцитѣ пристигатъ! — провикна се часовоя. За мигъ наскачахме и се намѣрихме вѣнъ отъ колибата, дѣто въ братски прѣгръщания побързахме да имъ посочимъ приготвенитѣ за тѣхъ около огъня мѣста. — „Бѣжанцитѣ пристигатъ!“ — Нещастни братя! Нима прѣживѣното отъ васъ бѣ толкова страшно, та е могло да засѣнчи човѣшкото въ лицата ви? Македонци, дѣто и да сте, знайте, че вашата родна земя е обърната въ развалини, а близкитѣ вамъ по душа и сърце хора въ ужасни мъжки свършватъ живота си. А тия, които ржката

на провидѣнието е запазила, знаете ли на какво приличатъ? О, братя на тегла безкрайни! Виждали ли сте лицето на млада майка, която съ ужасъ гледа какъ мъченически издъхва единствената ѝ рожба? Виждали ли сте лицето на обречения на вѣчно скитничество, гладъ и сълзи бѣжанецъ македонецъ, на когото хладенъ камъкъ му служи за зглаве, а небето за покривка? Виждали ли сте лицето на нещастникъ, когото водятъ на ешафота, лицето на умирающия, лицето на . . . безконечно на? Идете въ Македония! Идете въ Македония! Тамъ, дѣ сега луди вихри виятъ; тамъ, дѣ нощитѣ сж ледни и страшни, дѣ клетки майки съ дѣца вкочанявали въ ржцѣ стоятъ подпрѣни до развалини и снѣжни прѣспи и чакатъ да се върне тѣхния татко. Горки тѣ отправятъ топли молитви къмъ небето и търсятъ помощъ отъ бога на правдата и доброто. Но, той, ако нѣкъждѣ сжществува, навѣрно е съ голѣми уста, съ дълбоки и рѣзки бръчки около тѣхъ, които рисуватъ нѣщо отвратително и порочно въ него; иначе не би натрапилъ на Македония сърбина за господарь.

15. I. 923 г.

Македония.

ЛЮБОМИРЪ ВЕСОВЪ

ИЛИЯ КУШЕВЪ

Раздѣла.

Въ паметъ на
Весовъ и Кушевъ.

Бѣхъ обуль цървулитѣ си и намѣт-
наль пелерината. Изтривахъ една сълза,
прѣдизвикана отъ пушека, която бѣ за-
тъмнила погледа ми. Яркъкъ веселъ огънь
прѣщѣше и пламтѣше въ печката. Леде-
ни кристали въ видѣ на папратови
листа, красѣха стѣклото на малкия про-
зорець и затуляха изгледа. Приближихъ
стола до прозореца и заехъ мѣсто до
него. Прѣститѣ ми минаха по стѣклото
и стопиха крѣхкитѣ цвѣтя на зимата.
Прѣзъ прозореца обичамъ да чета ду-
шата на дивно красивитѣ македонски
планини, които въ тѣзи нѣжни сиви ут-
рини добиватъ безкрайна приятность.
Съзерцавахъ лазурното небе, което раз-
стила надъ спящия вулканъ — свѣтътъ —
своята лжчезарна ведрина. Македонското
небе е по-живо, по-привѣтливо, по-оду-
хотворено. То знае да се усмихва, нас-
кърбява, развеселява като чоеѣшки по-
гледъ. То прѣска и сега своята мека свѣт-
лина надъ хора и животни, които скоро

ще се събудятъ отъ сънъ и ще се хвърлятъ въ люта борба за повече хлѣбъ, въздухъ и свобода.

Бѣхъ се оставилъ да бжда люлѣянъ кротко отъ вълнитѣ на мисълта, когато единъ доста едъръ синъ на планинитѣ съ лице зачервено, съ брада и мустаци посребрени се промъкна между спящитѣ ми другари, приближи до менъ и поздравлявайки ме съ идването на зората добави: „Г-нъ Чавдаръ, нося ви бърза поща отъ Богданъ. Моля ви се, вижте за колко часа е взето разстоянието отъ него до васъ?“ — Отговорихъ на привѣтствията и съобщихъ, какво просто е тичалъ, за да прѣхвърли урви и долини и догони зората.

Интересътъ, който планинеца проявяваше къмъ „бързата поща“ силно ме заинтригува. Побързахъ да отворя пакета съ писмата. Не зная защо огненъ трепетъ пропълзѣ изъ душата ми и азъ инстинктивно въздъгнахъ. Нѣкакво прѣдчувствие подкоси жилавата ми снага, а ржцѣтѣ отказаха да ми се подчиняватъ. Съ бързината на самата мисълъ и съ погледъ впитъ въ сипващата се зора доловихъ отчаяна вѣстъ . . . Богданъ съобщаваше: „ . . . Враговетѣ на македонската свобода, намѣрили покровител-

ството на прѣстѣпни управляющи фактори въ К-лъ, готвятъ новъ атентатъ противъ свободитѣ на родината ни. Да прѣсѣчемъ началото и спасимъ Македония отъ нови сълзи. . . . Твоитѣ другари Любомиръ Весовъ и Илия Кушевъ, за които откъснахме части отъ себе си, за да ги придружимъ до родния имъ край, загинаха въ безсмъртна величава борба съ общия врагъ на българското племе при стѣнитѣ на борческо Крушево и исторически Вардаръ. Миръ на праха имъ!“

Ледна болка разтърси снагата ми и почувствувахъ душата си въ мъгла. Гръдъта ми се проби отъ мечъ. Кръвта се слѣ съ мисълта ми. Ржцѣтѣ увиснаха, краката се подкосиха, а въ погледа ми искрѣха огнени звѣзди топящи се въ неизвестность и тжга. Чувствувахъ ржката, свита въ юмрукъ чиличенъ, да сочи карабината къмъ западъ. . . Когато се опомнихъ, усѣтихъ дълга къмъ Македония да ме крѣпи.

Любомиръ Весовъ и Илия Кушевъ бѣха войводи. Заминаваха съ чети за Велешко. Менъ се падна честта да придружа тия хвъркати юнаци до брѣга на мжтенъ кървавъ Вардаръ. Споменътъ отъ тоя ми маршъ съ тѣхъ дълбоко се врѣза въ паметта ми и зжбѣтъ на врѣ-

мето не ще успѣе да го запрати въ забвение. . . Пѣтувахъ съ мълчаливци — двамата мълчеха. Въ мълчание живѣеха своя животъ. Денемъ сгушени единъ до другъ съ наведени глави се вслушваха въ пулса на Македония, когато надъ тѣхъ слънцето жестоко хвърляше своя жаръ. Днитѣ бавно течеха. Често поглеждаха часовницитѣ си. Радваше ги изгрѣва на луната, която винаги крадливо се показваше на хоризонта придружена отъ дружки звѣзди, за да поеме крѣпко своя пѣтъ къмъ западъ. Тя ги зовеше на дивна брань. И когато нощъ падаше надъ тая земя, дѣ всичко трѣпне въ мъжа и горестъ и когато всички хора отъ долинитѣ навлизаха въ съня, Весовъ и Кушевъ ставаха и водѣха другаритѣ си на пѣтъ далеченъ, но желанъ. И пакъ твърди юначни стѣпки газеха родна земя, акомпанирани отъ пѣсенята на слѣзлия отъ планинитѣ зефиръ. Напрѣдъ вървѣха войводитѣ, а слѣдъ тѣхъ редица отъ левенти юнаци. Навредъ тайнствена, нѣма глухота, продирана отъ нервень кучешки лай и тѣжни овчарски звѣнци. Отвредъ родни балкани съ вълшебни приказки топѣха погледа имъ. Отъ върховетѣ на планинитѣ къмъ брѣговетѣ на Вардаръ слизаха великанитѣ Весовъ и

Кушевъ и бързаха къмъ . . . Голгота.

Въ день на велика радостъ, призори подъ ниския врежъ, дѣ е текла най-благородната българска кръвь — кръвьта на волни македонски чада — четитѣ се спрѣха на станъ. Прѣдъ насъ древния Вардаръ съ своята епопея, на брѣга на който Любе се изправи, за да изплаче своята любовъ. — „О, свещена рѣка! Защо сънливо плискашъ живи си води? Нима не чувствувашъ юначнитѣ крака на твоитѣ братя, дошли тукъ да влѣятъ животъ, свѣтлина, любовъ? Стоимъ тукъ прѣдъ гъвкавото ти тѣло съ безавѣтна любовъ къмъ тебъ и втори пжтъ ти даваме клетва за вѣрно служене народу. Разтърси бѣлото си тѣло и ни кажи: любишъ ли ни ти?“ . . . И Вардаръ заплиска бурнитѣ си води, цѣлувайки брѣговетѣ съ бѣлата си грѣдь, така много въ миналого опръсквана отъ алена българска кръвь и шумно ни привѣтствува съсь своето: — „Добрѣ дошли, мили родни братя! Години наредъ сънливо плискамъ живи си води влачейки и поглъщайки робския стонъ на брата македонецъ. Колко много сълзи, кръвь влача въ себе си къмъ Егейскитѣ води! Колко много горди македонски чада лежатъ въ свещени ми пазви, които бащински от-

глеждамъ! Свидѣтель вѣченъ на тегло робско, азъ топя снага въ гробна мжка. Бѣхъ самъ съ теглото. Всѣка вечеръ по тъмна доба звѣнъ отъ вериги разбуждатъ спокійния ми сънъ. На брѣга оковани въ тѣхъ стоятъ братя кръвни заобиколени отъ сръбски щикове. Всички тѣ съ зовъ: — „за тебъ о, майко на сълзитѣ, умирамы!“ страстно цѣлуватъ грѣдъта ми. Тежко се свива тѣлото ми, когато тия дѣца на велика епоха влизатъ въ дълбочинитѣ водни. . . Колко отдавна блѣнувамъ идването ви! При изгрѣвъ и залѣзъ на слънцето, при изгрѣвъ и залѣзъ на луната устремявахъ погледа си сѣ къмъ изтокъ, отъ кждѣто ви очаквахъ. Вие сте вече тукъ. Втори пжтъ ви поздравявамъ съ добрѣ дошли въ родна земя!“ . . . Тѣй говореше Вардаръ, Въ гласа му имаше и тжга, и плачъ, и сълзи, и радостъ, и любовъ. . .

Раздра се ноцъта. Зноенъ день се роди. Весовъ и Кушевъ и всички другари, покапали отъ дългия пжтъ, шумно се тръшнаха на земята и помислихъ, че заспаха. Не! Весовъ и Кушевъ бѣха будни, защото скоро се надигнаха и съ живъ слухъ долавяха волна пѣсень.

— Чуешъ ли, Чавдаре?—дружно и двамата се обадиха.

— Да! Пъе се пъсенъта: „Спрѣмте се, спрѣмте се, четници, силна ке борба да бидитъ.“

Какво съвпадение! За пръвъ пжтъ слѣдъ свѣтовната война революционенъ кракъ стжпва тукъ и той се посрѣща съ тоя напѣвъ. . . И слѣдъ толкова кости и кръвь народътъ не забравя, че отново ще закипи буенъ революционенъ животъ за добиване човѣшки права. . . Да, силна борба прѣдстои на четника. Послѣдния ще трѣбва да води животъ пълень съ гладъ и бѣди, съ борби кръвни съ онова племе — похититель на свободитѣ ни —, което носи името *сърби*. Ние сме готови, спрѣмали сме се за тая люта борба, която ни прѣдстои. А ти, млади момко, що въ ранни зори ни привѣтствуващъ съ пъсенъта си, занеси на домашни мили поздравни сърдечни и кажи имъ, че ние идемъ тукъ съ силата на нашитѣ дѣди юнаци да прѣснемъ мрака и дадемъ волни зари. . .

Денътъ мина въ мъчително очакване на ноцъта. Вардаръ, отстоящъ на 20 крачки отъ насъ, продължаваше своята жестока пъсенъ, тоноветѣ на която бѣха огненъ зовъ къмъ всичко дѣйно и идейно българско за свещена борба съ

вѣковенъ врагъ. Слънцето жестоко жарѣше. Жажда неугасима. Немирници малки палаво се гуркаха въ водитѣ на рѣката, на брѣговетѣ на която не искахме да се вѣстимъ, за да не издадемъ присѣтствието си. Вмѣсто сѣнки и вода, на воля блѣнувахме. Азъ мечтаехъ. . . Мислитѣ ми изхвъркваха изъ главата като пѣна изъ бутилка бира. Тѣ сж леки и полетѣтъ имъ ме забавлява. Прѣлиствахъ миналото и чертаехъ бждещето. Хвъркати юнаци летятъ надъ гори, поля, рѣки и сѣятъ сѣмето на свободата изъ Битолско — Охридско — Македония. Десетгодишна революционна борба и знамето на живота се развѣва надъ бунтарско Крушево, за да прикове на укоръ и порицание „хуманна“ и „човѣколюбива“ Европа. Слѣдъ още десетки години ето и цѣлото българско племе на станъ за люта бранъ при Шаръ, Охридъ, Черна, Вардаръ, Струма и Егея. . . Корабокрушение! . . . Затишие! . . . Ново свѣтло знаме, нови борби . . . *Надъ тая земя, напоена съ много кръвъ и натискана отъ могили отъ кости, безсмъртни духове витаятъ и ни будятъ.*

Въ Македония отлово ще закипи революционната борба, въ която тирана ще намѣри своя залъзъ, а бореца народъ — свещени права.

* * *

Настана нощъ. Огрѣха звѣзди. Луната царствено се издигаше сѣ по-високо и по-високо, като постепенно съ мека свѣтлина обви земята. Тихъ вечерникъ, пропѣлъ изъ полето, милва коси, цѣлува мургави лица. За мигъ четитѣ се озоваха на брѣга и съ страсть цѣлуваха бѣлата грѣдь на Вардара. Цѣлувка на първенець къмъ майка . . . Скоро и бродъ се намѣри . . . Вsrѣдъ вѣчния брѣтвежъ на рѣката легендарна пѣсни и цѣлувки на юнаци раздраха тишината. Четитѣ на Весовъ и Кушевъ цѣлунаха земята и стояха колѣничили на дѣсния брѣгъ на рѣката, а тая на Чавдаръ -- на лѣвия брѣгъ. . .

„Другари великани, застанали едни срѣщу други на брѣговетѣ на родна рѣка, слѣдъ малко ще се прѣснемъ изъ тая земя, за да прѣмахнемъ мрака и изтриемъ сълзитѣ ѝ. Както изгрѣващата фея, която се ражда за да освѣтлява пжтя ви, осѣянъ съ хиляди прѣчки и *смъртна* неизвѣстность, така и съзнанието ви за дългъ свещенъ къмъ родна земя нека ви свѣти и ржководи изъ стрѣмния, но величавъ пжть къмъ. . . Голгота. Идеята за свободата

на родния край е безсмъртна. Тя живѣе чрѣзъ кръвта ни. Да дадемъ най-цѣнно-то на свѣта — сили, врѣме, живота си за земята, която ни е родила. Братски благопожелания за безоблачно небе. Искамъ безсмъртието и цѣлувката ви“ . . .

Мълчаливеца процѣпи:

— Борбата е нашата стихия. Родината е олтарътъ, прѣдъ който ще сложимъ глави. Нека тая рѣка, що пѣе аа тжга, ноцната фея, що тѣши страдалеца и живителния вечерникъ, що съпжтствува твърдитѣ ни стжпки, нека Македония съ нейнитѣ велики дѣца ни бждатъ свидѣтели за клетвата, която даваме тукъ, че нѣма да напуснемъ тия мѣста, докато надъ тѣхъ не огрѣе волно слънце съсъ свѣтли зори. Има достатъчно съ кръвь оросени чуки, о които можемъ да разбиемъ черепитѣ си, но повече гавра надъ родъ и родина нѣма да позволимъ. . . Да живѣе Независима Македония! Да живѣятъ нейнитѣ борци! Ура!!! . . .

Ехо отъ друженъ възгласъ на горски дѣца, подетъ отъ пѣсенъта на Вардаръ, се прѣнесе къмъ вълнитѣ на Егея, за да почука на коравата съвѣсть на „хуманна“ Европа и ѣ заяви, че при брѣговетѣ на Вардаръ *безсмъртници*

даватъ клетва да разрушатъ дѣлото на
насилието и търгашеството съ народни
бѣди.

Твърди отмѣрени стѣпки къмъ за-
падъ замрѣха въ нѣма глухота. Мракъ
сънливъ обви горди синове, а слѣдъ тѣхъ
ято врани шумно отлетѣ. . .

* * *

При стѣнитѣ на борческо Крушево
и живописенъ Велесъ два великана чрѣзъ
смъртта се родиха. На една отъ най-
чаровнитѣ невъзпѣти до сега Македон-
ски планини два юнака лежатъ съ кара-
бини въ ржка и зовъ за мѣсть. . . Да
цѣлуемъ паметта на Весовъ и Кушевъ,
които въ собствената си смъртъ съзрѣха
безсмъртието на тая страна, що навредъ
се зове — *страната на вѣчнитѣ сълзи.*
Македония, 16 IV 923 г.

ЕФРЕМЪ ЧУЧКОВЪ

Първа срѣща

Въ паметъ на Ефремъ Чучковъ.

Зора възвѣстваше края на мрачната ношъ, прѣзъ която нарамихъ пушката. Тежки септемврийски облаци, прѣдъ които биеше крила самотенъ орелъ, бързаха къмъ югъ, за кждѣто отъ редъ години купнѣше душата ми. Навредъ по върхове и гори тегнѣше тжга. Краката ми вече газеха родна земя, която тежко дишаше. Нѣйдѣ отдалечъ се чуваше вълчи вой срѣдъ воя на приближаваща буря. И въ моята душа бушуваше отдавна буря, която прѣстана тамъ — прѣдъ входа на бѣлата колибка въ гората, — волното гнѣздо на моитѣ незнайни, но блѣнувани другари, едничкото кжтче свободна родна земя.

Прѣдъ входа на колибката ме спрѣ снаженъ исполинъ, цѣлуванъ волно отъ красива Македония.

Съ затаенъ дѣхъ едвамъ успѣхъ да запитамъ куриера — „Стигнахме ли?“ — когато съ единъ внушителенъ тонъ, сто-

ящия прѣдъ входа на колибката часовой, се провикна: — „Кой тамъ?!“ — „Свой!“ — „Паролата!“ Куриера каза парола и ние доближихме до колибата, отъ която за мигъ наизкачаха нѣколко вѣоржжени хора, всрѣдъ които се озовахме заобиколени. Слѣдъ като се размѣниха обичайнитѣ поздравии, поканиха ме да влѣза въ колибката. Съ удоволствие направихъ това, защото отдавна краката отказваха свободно да стѣпватъ. Тукъ за прѣвъ пѣтъ видѣхъ Богданъ и Бабаита, които доста мило ме посрѣщнаха. Едвамъ смогахъ да отговарямъ на многото въпроси, съ които ме отрупаха. Бѣше вече късна нощъ и азъ се чувствувахъ съвсѣмъ изморенъ. Другаритѣ легнаха, но дали спѣха, не зная. Новата комитска обстановка силно ме вълнуваше и азъ намѣрихъ за по-удобно да се приближа до огнището. Погледа ми започна да гали всичко, което ме заобикаляше. Радвахъ се като дѣте. Щѣше ми се съ нѣкого да сподѣля радостъта си. Рѣшихъ да излѣза вънъ при часовая, който внимателно се вслушваше въ далечния екъ на бурята.

— Отъ кждѣ си? Какъ се казващъ? И защо си напусналъ скѣпи близки? — съ любопитство запитахъ новия и бѣдещия си другаръ.

— Казвамъ се З. и съмъ синъ на Кратовскитѣ балкани. Прѣзъ сжщо такъва нощъ напуснахъ родна стрѣха и взехъ гората. Студенъ мразъ вѣеше тогава, когато униль и блѣденъ азъ напуснахъ мѣстото, което толкова силно любя. Покрусено сѣмейно огнище и свещенъ жаръ къмъ волень горски животъ ме доведоха тукъ. Колко много азъ молѣхъ есенъта да брули увѣхналитѣ листа и затрупатъ пжтя ми, за да не узнаятъ моитѣ близки, дѣ ме тласка любовъта къмъ Македония . . . Вsrѣдъ тая бѣсна буря, въ която гората жално вие, азъ виждамъ себе си. Но ти утрѣ отъ бая Ефрема, съ когото извѣстно врѣме заедно ще вървимъ, ще узнаешъ прѣлеститѣ на бурния ни, но величавъ животъ . . .

Стъмни се. Възражданъ тръгнахъ да слѣдвамъ чичо Ефрема. Той ми ставаше първия учителъ и ме водѣше къмъ Малешевско. Прѣдъ него вървѣха куриеритѣ съ прѣхвърлени прѣзъ рамо бѣли кърпи. Тоя фактъ ме изненада още повече като знаехъ, че бѣлината би могла да ни поднесе нѣкоя неприятна изненада, тѣй като сръбскитѣ погери усилено сновѣха по тия мѣста. Узнахъ отъ слѣдващия слѣдъ менъ другаръ, че

Чучковъ ношно врѣме не можель добрѣ да вижда и на най-близки разстояния и за да не се откъсне отъ куриеритѣ, заставяль ги винаги да носятъ бѣли кърпи на раменѣтѣ си. Това съ по-голѣми подробности узнахъ на другия день отъ самия Чучковъ. Прѣзъ врѣме на движението често пжти той се спѣваше, а на два пжти си бѣ одраскаль носа. Но винаги намираше подходящи изрази, за да влѣе „разнообразие“ въ марша. Вървѣхме цѣла нощъ. Ето че нощъта започна да прѣваля. Първитѣ пурпурни лжчи се показаха на хоризонта. Перести червени облаци извѣстяваха раждането на деня. Тихъ балкански утренникъ си играеше съ пожълтѣлитѣ нѣми окапали листе. Затишие прѣзъ топълъ юженъ день. Далеченъ кучешки лай пожелаваше „добъръ пжтъ“ на пжтници незнайни . . .

Денътъ настжпи. Встрѣдъ гжсто залѣсена височина четата се спрѣ на станъ. Другаритѣ сложиха морнитѣ си тѣла за отдѣхъ, сънъ и почивка. Полегнахъ и азъ. Склопихъ очи и се мжчехъ да заспя. Мисли смжтнитѣ ме обзеха. Прѣобърнахъ се нѣколко пжти, търсейки удобно мѣсто за почивка, когато Чучковъ видѣхъ да се прѣобръща и чухъ да се кашля.

— Нима и ти си още буденъ? Но ти имашъ нужда отъ почивка, защото вѣрвамъ и годинитѣ вече да ти тежатъ! — обадохъ му се азъ.

— Истинския революционеръ никога не чувствува умора, независимо отъ хилядитѣ несгоди и лишения, на които всѣки день е подхвърленъ. Снощи взехме доста дълъгъ пжтъ, но азъ те увѣрявамъ: въ менъ се намиратъ сили за пжтуване. Ние тръгваме на пжтъ, когато всичко спи и почива. Врѣмето, каквото и да бжде то—облачно, мрачно, вѣтровито, дъждъ, снѣгъ или градъ може да вали—не би могло да се изпрѣчи на пжтя ни. Ние нарамваме пушкитѣ, натоварваме раницитѣ си и, подпрѣни на здрави тояжки, крачимъ по знайни за насъ пжтища, докато прѣлѣемъ нощта въ день. Старостта?! За революционера нѣма значение старостта, защото сме носители на вѣчно млади идеи. Въ Македония не е позната старостта. Ти въ това самъ ще имашъ възможността да се увѣришъ. Лошъ съвѣтникъ на човѣка е и отчаянието, но у революционера не живѣе този съвѣтникъ. Нещастията, които сполетѣха Македония, никакъ не ме съкрушиха. Много народи и страни познаватъ изпитанията. Много народи

прѣживѣватъ повече или по-малко тежки трусове и нещастия. И насъ врѣменно могатъ да ни обзематъ заблуди, но винаги на това се противопоставя живото съзнание, което ни казва, че всичко това е врѣменно, а вѣчно за насъ е само онова, въ което въ миналото се е проявила мощта на духа ни, величието на нравственитѣ сили, онова, което е дало изразъ на нашитѣ идеали и стремежи. Драги Чавдаре, сърцето на всѣки човѣкъ ще бжде пустиня, ако въ него нѣма идеалъ, ако то не се вълнува отъ благородни пориви къмъ прѣкрасното и доброто. Безъ идеали за човѣка нѣма съзнателенъ животъ — той не ще живѣе, а жалко, скучно, мжчително ще съществува. Такъвъ е и животътъ на народъ, който губи своитѣ идеали, своитѣ прѣдания, освѣтени отъ великитѣ моменти на миналото, който забравя всичко, съ което може и трѣбва да се гордѣе. Прѣдстави си такъвъ народъ, който е забравилъ всичко прѣкрасно. свѣтло, велико, което е имало въ неговия миналъ животъ, който е изгубилъ споменитѣ за своитѣ велики дѣятели. Такъвъ народъ ще бжде народъ безъ минало, а народъ безъ минало не може да напрѣдва и процѣвтава, да осъществява своитѣ

идеали. Македонския народъ има свое славно минало, има своитѣ велики хора. Той нѣма да умре още повече и за това, защото и сега има своитѣ силни характери, бистри умове, които даватъ вѣрна насока на македонското освободително дѣло. . .

Въ такива и тѣмъ подобни разговори проживѣхме деня.

Настѣпи нощта. Седнахме около комитски огънь, който се отличава отъ другитѣ огньове по това, че: никакъ не издава пушекъ. Дървата се нареждатъ въ видъ на пирамида и се подпалватъ откъмъ върха. Другаригѣ налѣгаха около огъня и скоро заспаха. Въ дѣсно мълчаливата луна, продрана отъ заострени канари и високи буки, бавно се издигаше, кокетно отражавайки се въ юнашкитѣ лица на налѣгалитѣ около огъня четници. Тайнствената тишина ме прѣдразполагаше къмъ мечтателность. Азъ не познавамъ друга нощъ прѣзъ цѣлия си животъ, която да е дѣйствувала на нервитѣ ми така, както тази. Мечтаехъ съсъ смѣтни усѣщания за нѣщо прѣкрасно и блажено. Струваше ми се, че е настѣпила пролѣтъта, че менъ ме заобикаля благоуханието на цвѣтята, че азъ съмъ щастливъ и веселъ. Искаше ми се да заключа цѣлия свѣтъ въ обя-

тията си ; тъй бѣхъ щастливъ и доволенъ. Сега азъ съмъ съвсѣмъ доволенъ и не се нуждая отъ никакво общество. Доволенъ съмъ въ моитѣ мисли. Мжча се да привикамъ въ паметъта си своето дѣтинство. Година слѣдъ година азъ се вдълбочавамъ въ своитѣ спомени, но на края винаги се спирамъ прѣдъ сивата стѣна, задъ която не съмъ въ сила да проникна. . . Споменитѣ ! О, да ! тѣ ни сж дадени, за да увеличимъ тжгата за онова, което не се възвръща. Щастливо дѣтинство ! Безвъзвратно отлетѣли дни !

* * *

*

На другата нощъ стигнахме въ едно балканско селце, сгушено срѣдъ гората, дѣто Бабаитовъ устрои събрание, на което повече отъ 2 часа говори. Огненитѣ му слова ми направиха отлично впечатление. На гърба му лежатъ 55 години — повече отъ половина вѣкъ. Какви ли прѣживявания е ималъ ? Какъвъ ли е душевния му миръ ? Говорѣше съ увлечение, съ патосъ, съ младенчески жаръ. Какъвъ ли е билъ на младини ? Хала, ураганъ, който всичко прѣдъ себе си е рушилъ, развалялъ, като отъ праха, отъ развалинитѣ е създавалъ крѣпки,

величави характери, готови на самопожертвование. Млади и стари се бѣха стекли на това събрание, и съ наведените глави слушаха опаснитѣ му слова. Тази картина ме прѣнесе въ епохата на изгрѣва на християнството, когато първитѣ християни, за да се прѣдпазятъ отъ зли хорски погледи, събирали се вѣнъ отъ градоветѣ — въ дупки и катакомби —, дѣто по-спокойно биха могли да слушатъ Божието слово. Много сж случаетѣ, когато тѣ сж били залавяни въ врѣме на тия проповѣди, послѣ затваряни, изгаряни, обѣсвани и пр.

Нима нашата идея — свободата на Македония — не е за насъ религия? Нима малко сж титанитѣ герои, които съ усмивка на уста сладко сж посрѣщали смъртта въ името на тая свята идея? Не, македонския народъ въ своята единностъ нѣма да умре, защото той ражда синове готови да сложатъ своитѣ кости за неговото величие. Много повече сж подвизитѣ на македонскитѣ българи отъ ония на Ботева, Левски, Караджата и др., които сжщо сложиха свещени си кости въ името на онова хубаво пролѣтно цвѣте, което ние наричаме СВОБОДА.

* *

*

Денуваме срѣдъ величави дѣвствени гори, непожтнати отъ вѣковетъ и обезпокоявани отъ злия човѣшки кракъ. Въ Малешевско горитъ на вълни на вълни се губятъ хей тамъ далечъ нѣйдѣ въ хоризонта. Окото се потапя въ неузнаваема наслада. О, колко хубава е Македония въ тази си часть! Никога азъ не съмъ билъ тъй щастливъ, както подъ южното небе на Малешевско. Днитъ прѣминаватъ въ нѣкакво си блажено опиенение. Азъ забравихъ годинитъ си и отново се чувствувамъ младъ. Не мисля за бждещето, защото живѣя само съ настоящето. Ако тѣзи, които сж застарѣли, поискатъ отново да подмладѣятъ, нека отидатъ подъ синьото небе на Малешевско — срѣдъ нѣдрата на дѣвственитъ му гори. Тукъ въздуха е напоенъ съ подмладяващъ жизненъ елексиръ; тукъ духа нѣженъ юженъ вѣтрець, който повръща на членоветъ тѣхната напрѣжна пѣргавина и кара кръвта имъ въ жилитъ по-свободно да тече. Срѣдъ тукашнитъ невъзпѣти до сега отъ никого гори човѣшката душа наново разцвѣтѣва. Тукъ, въ благоухаещия въздухъ на дивнитъ малешевски планини, при общува-

нето ми съ винаги веселия Чучковъ, при изгрѣвъ и залъзъ на слънцето, азъ за прѣвъ пжтъ станахъ щастливъ, азъ се прѣродихъ. „Азъ каня всѣки българинъ да посѣти тая часть на Македония, за да може по-силно да обикне Родината си . . . да опознае себе си“, — често ми казваше Чучковъ.

* * *

Ще дойде день, когато вражескитѣ огньове ще прѣстанатъ да свѣтятъ, ще прѣстанатъ сжщо сабитѣ да звѣнтятъ, а пушкитѣ да гърмятъ. Ще настанатъ пакъ години на миръ и живогъ, прѣзъ които гайди ще свирятъ, кръшни хора ще се виятъ и пѣсни ще се пѣятъ. Една пѣсенъ ще има и за македонския революционеръ — великанъ Ефремъ Чучковъ, който посрѣдъ адски страдания, лишения, несгоди можа да надрастне себе си и да излѣзе побѣдителъ.

Октомврий, 1921.

Македония.

МИШО НЕДЪЛКОВЪ

Душата на революционер.

Уважаеми г-жа и г-нъ Недѣлкиви !

Минаха много дни и мѣсеци безъ да получите нѣкакви новини отъ Мишо — звѣзда и слънце, утѣха и гордость за родители, роднини и другари. Това до сега не можахъ да сторя по независящи отъ менъ причини — духътъ ми искаше, но тѣлото отказваше. Днесъ ви пиша, за да изпълня както единъ другарски дългъ, така сжщо и една тежка поржка на Мишо, която, споредъ това, какъ разбираме смисъла на живота, ще трѣбва да понесемъ съ твърдостъ или съ тжга, настроение, сантименталность. На близкитѣ по души, сърдце, кръвь и чувства на Мишо принадлежатъ както скръбъта и страданието по изгубенъ синъ и другаръ, така и разсжжденията по тая загуба. А за да не отпадаме лесно духомъ и за да сме твърди, корави въ страданията, ще трѣбва ясно да съзнаваме, за какво сме извикани на животъ — т. е.

да си изяснимъ въ що виждаме смисъла на живота.

Какъвъ е смисъла на човѣшкия животъ? Много хора си задаватъ този въпросъ и всѣки по своему си отговаря. Въ такъвъ случай отговоритѣ сж огледало на манталитета, моралната, духовна култура на всѣки човѣкъ, който пожелава да си изясни този въпросъ.

Ние, революционеритѣ, смисъла на живота виждаме въ служене на онеправданитѣ, като облекчаваме страданията и изтриваме сълзитѣ имъ. Съдържанието на нашия животъ — тукъ, на земята — ние се стремимъ да засилимъ съ добри дѣла, като съзнаваме, че съ това увеличаваме любовта въ хората. Ето за това ние идваме на животъ и умираме съ мисълта, че смъртъта за насъ носи красота и радостъ. Ние съзнаваме, че нашия житейски пѣтъ е стрѣменъ, трѣнливъ, тъменъ, но ние свободно, волно се носимъ на прѣдъ, тѣй като прѣзъ него прѣкарваме своята свѣтлина — свѣстѣта. Ние не забравяме, че животътъ, както на стария така и на младия, всѣки мигъ може да се прѣкрати и за това никакъ не отлагаме изпълнението работата на живота — жертвуване за доброто на хората. Ако всички се посветимъ

Въ служене на хората, лесно бихме раз-
 брали, че на земята нѣма да има оскър-
 бени, унижени, нещастни, онеправдани.
 Но, за обща скръбъ на всички ни, на
 другия полюсъ на живота се търкалятъ
 хора, които мислятъ, че смисъла на жи-
 вота се състои въ служене на тѣлото. На
 тия хора — погребали своя свѣтилникъ
 — съвѣстѣта —, ръководителъ въ живото-
 та е стремлението къмъ наслаждения и
 отвращението отъ страданието. За този
 видъ хора — съ прѣобладаваща живо-
 тинска природа — трудно се вижда да
 прѣнесатъ смисъла на живота си отъ
 служене на себе си въ служене на хо-
 рата. Животътъ на тѣзи хора е безсмис-
 ленъ вънъ отъ служенето на себе си.
 Житейскиятъ пѣтъ за тѣхъ е стрѣменъ и
 покритъ съ непроницаемъ мракъ, защото
 имъ липсва вътрѣшна свѣтлина — съ-
 вѣстѣта — чувството да любимъ страда-
 нията на хората. Това сж хората на тѣ-
 лото, които за самото тѣло всѣкогашъ
 жертвуватъ тихитѣ дни на цѣли народи,
 като обричатъ на сълзи, за низъ отъ вѣ-
 кове, редъ поколѣния, чиито благородни
 усилия биха могли да се употребятъ въ
 служене на човѣчеството, нежели въ от-
 биване на злото, идяще отъ тѣхъ (хора-
 рата на тѣлото). Къмъ послѣднитѣ азъ

съмъ смѣлъ да причисля както ренегата — другарь на сатаната и дошълъ на земята по пжтя на най тежкитѣ прѣстѣпленія — така сжщо и „филантропитѣ“ — „покровителитѣ на малкитѣ и онеправдани народи“ — дипломатитѣ. Първитѣ (ренегатитѣ) сж пятно въ човѣшката градина, а вторитѣ — безжалостнитѣ ко-сачи на човѣшкия животъ,

Вторитѣ — „благороднитѣ“ дипломати — безъ всѣко трепване на съвѣстѣта и съ едно дръпване на перото причислиха и нашия доблестенъ народъ въ фалангата на онеправданитѣ народи, като страната ни — райска — обрекоха на грабежъ и обърнаха на развалини. Да, тия „покровители на малкитѣ народи“ — каква ирония! — прѣзъ 1918 год. въ Парижъ извършиха небивало злодѣяние, като цѣлъ единъ народъ хвърлиха въ двойно робство. Насъ ни дадоха на „Югославия“, управлявана отъ единъ народъ съ съмнителни човѣшки добродѣтели, който се запретна съ мечъ и огънь да прѣчупи националната ни гордостъ, да ни асимилира, та по този начинъ да запази за себе си роднитѣ ни огнища. За догонване на тия свои адски стремежи съ какво още не си послужи този народъ? Но, македонския народъ, водилъ

десетки години борба за запазване земята си и своята националност, кжпиль себе си въ собствената си кръвь — въ нѣколко възстания и войни, — записаль въ страницата на културното човѣчество фигури като св. св. Кирилъ и Методи, братя Миладинови, Кир. Пейчиновичъ и др., ще остане гранитна скала, о която ще се разбиятъ усилията на враговетѣ му. Не сж картечниците и изключителнитѣ мѣрки, които биха могли да загасятъ въ насъ законното желание да имаме и ние свобода на говора, писмеността и убѣжденията. Напразно ще отидатъ усилията, както на бѣлградскитѣ управници и силитѣ „покровителки на малкитѣ народи“, така сжщо и тия на ученитѣ отъ рода на проф. Цвиичъ, да заличатъ отъ картата на Европа името Македония. По-скоро на тѣхъ би се удало да разрушатъ много нѣщо отъ материалната култура на народа ни, отколкото да откжснатъ единъ листецъ отъ вѣнеца на духовната ни култура. Защо? — Защото македонския народъ, великъ въ своето страдание и самопожертвование, ще извика — както и извика — на животъ своитѣ синове — борци за човѣшки права. Тази дивна борба вече кипи. Въ нея борба много отъ нашитѣ другари сж на-

мърили и ще намърятъ края на своя земенъ пжть. Между тия, които за доброто на човѣчеството дадоха своя животъ, е и вашия и нашия — безсмъртникъ вече — Мишо.

На кратко ще се опитамъ да ви излсжа, както послѣднитѣ дни отъ живота му, така сжщо и хода на послѣдното ни сражение, станало на 22 юли 1924 год. въ околността на с. Калиманци — мѣстността Калиманско усое, въ което сражение Мишо завѣща на насъ — живитѣ — незаличимъ и незагасващъ примѣръ на себеотрицание.

Какъ живѣхме съ Мишо до 22 юли 1924 год.? Прѣкарвахме днитѣ въ четене и мечтания — на нашитѣ години това е напълно позволено. Мишо обичаше да мълчи, затова пжкъ често пжти, легнали по грѣбъ на трѣвата, мечтателно забирахме погледи въ небесната синевина и бесѣдвахме съ бѣгащитѣ къмъ разни го-соки облаци, съ хвъркащитѣ надъ насъ птици. Така легнали търсѣхме буквитѣ на име, което страстно любѣхме. Чувствавахме нѣкаква тайна връзка между насъ и всѣка частица отъ това име — Македония. Въ насъ живѣеше чувство, като че ли сме частъ отъ горитѣ на Македония, частъ отъ нейнитѣ води, частъ отъ пти-

цитѣ, които летѣха надъ насъ. Съ една дума, ние чувствувахме, че живѣемъ съ пулса на Македония. Послѣдната така много той бѣ я обикналъ, та единъ день — ние бѣхме пакъ легнали по грѣбъ на трѣвата — внезапно наруши познатото на всички ни мълчание и ми каза: „Македония за менъ е рѣдко, недосегаемо сщество, пълно съ прѣлестъ и чистота, Упоенъ съмъ отъ щастие при вида на нейнитѣ дѣвствени гори, чаровни езера съ кристални води, плодородни полета, обработвани отъ трудолюбиви хора. Въ нея всичко диша съ младежки гърди и красота. Въ тая страна стареца би повърналъ падналитѣ си коси и би изгубилъ бѣлитѣ си коси, ако теглото не бѣ ѝ поднесено отъ търгашитѣ съ народнитѣ бѣди!“ —

Нощитѣ пѣкъ прѣкарвахме въ пжтъ и пакъ въ съзерцаване на звѣздното македонско небе, изъ което търсѣхме звѣздата на Македония, при която, слѣдъ като я намирахме, тичахме на срѣща при нея. Въ такива тихи нощи често пжти влизахме въ лодката на възпоменанието и плувахме прѣзъ бурния потокъ на годинитѣ. И въ такива минути, ако се случеше да го запитамъ: „Гдѣ си“? — „Спрѣлъ съмъ прѣдъ олтара на Македония“, — бѣ отговора му.

Съ другаритѣ се държеше като съ брата. Съ тѣхъ той-дѣлѣше послѣднитѣ си троха хлѣбъ, капка вода и цигара тютюнъ. Най-вече се бѣ сродилъ съ неговия именякъ — Мишо Трайчевъ, съ когото се наричаха „братъ ми.“ Всѣки неговъ жестъ бѣ жива манифестация за готовността да се жертвува за другаря си. Кадко много той бѣ обикнатъ отъ менъ и какъ силно азъ се сродихъ съ него, свидѣтелствува моята декларация прѣдъ Македония и другари: Ако ми се случи да намѣря нѣкогашъ най-голѣмото сѣкровище, азъ бихъ го назовалъ Мишо, защото само звукътъ отъ това име ме изпълва съ щастие. Години наредъ азъ живѣхъ съ това име и дойдохъ до тамъ, че бихъ искалъ да слушамъ това име безъ край, бихъ искалъ да го казватъ всички хора, всички планини, всички езера, всички звѣзди, бихъ искалъ да съмъ глухъ къмъ всички други имена, защото само това име за менъ е безконечна музика, която желая да свири въ ушитѣ ми денъ и нощъ, прѣзъ цѣлия ми животъ. О, това име изпълва съ чистота моитѣ дни, а нощитѣ ми съ покой. И ако безумието и коварството не бѣха се намѣсили, вашитѣ и наши дни, както и днитѣ на приятелитѣ ни, не биха се по-

мрачили. Но злодѣитѣ успѣха ли да ни раздѣлятъ отъ Мишо? Рѣшително не! Защото както мечтитѣ, така и сънътъ принадлежатъ на насъ, тъй като той отново идва при насъ и съ бѣлитѣ си крилѣ ни облѣхва, буди ни и ни шепне: „Работете за свободата на Македония, за подобрене участъта на роба!“

Тѣй минаваха днитѣ до 22 юли, когато едно изчадие на дявола умишлено ни поставило въ една долина, която още въ ранни зори бѣ обкржжена отъ пълчищата на Сърбия, водени отъ познатитѣ на македонца ренегати Нако Трогерски и Мите Соджукаро-Соколарски. (Послѣдния биде разкжсанъ съ бомби днесъ въ с. Веница — Кочанско отъ хвъркатитѣ горски дѣца на Македония). Бѣхме 12 души, когато срѣщу насъ бѣха поставени надъ хиляда души войници и стражари. Единъ бързъ погледъ ни даде да разберемъ, че ни прѣдстои упорита, но величава борба. Приготвихме се за нея. Къмъ 12 ч. — обѣдъ —, когато всички картечници бѣха поставени на позиция, противника прѣдприе прѣтърсване на долината, гдѣто бѣхме отседнали. Не слѣдъ много врѣме бѣхме намѣрени, като на нѣколко пжти ни бѣ прѣдложено да се прѣдадемъ, тъй като сме

били малко. Отговорихме съ огънь и ура, които донесоха позора на тия пълчища. За мигъ фронтътъ ни бѣ чистъ и съ второ „ура, на ножѣ!“ заехме една залѣсена чука, на която противника бѣ оставилъ нѣколко трупа и 9 пелерини. До 3 ч. сл. пл. сърбитѣ се организираха и въ 3 ч. и 10 м. се чу зловѣщата пѣсенъ на картечницитѣ. Задими се чуката, на която бѣхме спрѣли, екнаха долини и гори, изъ които шумно се понесе екътъ отъ друга пѣсенъ, много по-силенъ отъ ека на пѣсенъта на злото. Ехото отъ пѣсенъта на малкото борци:

„Изгрѣй, зора на свободата,
зора на вѣчната борба!

Изгрѣй въ душитѣ и въ сърцата
на всички роби по свѣта . . .“

заедно съ насъ водѣше борба жестока изъ долини и усои съ ехото на пѣсенъта на злото. Тѣ се счепкваха, забиваха си убийствено ноктитѣ, съ писъкъ се отдѣляха, за да се хвърлятъ още по-смѣло едно срѣщу друго, докато ясно наддѣлѣ и захтѣ волния и безсмъртенъ припѣвъ:

„Тирани, чудо ще направимъ, —
ний чуждо иго не търпимъ —,
съ юнашка кръвъ ще ви удавимъ
и пакъ свобода ще добиймъ . . .“

До вечерята отбихме нѣколко атаки, въ които Мишо ймаше своя голѣмъ

дълъ. Едва къмъ 8 ч. и 30 м. противника насили съ силни части — вѣроятно бѣха дошли нови войски — като се опитаха живи да ни изловятъ. Обржча се стѣсняваше. Оставаше ни единъ изходъ — съ ножъ и бомби да си пробиемъ пжтъ. На повика: „Напрѣдъ, другари, въ борба за свободата на Македония“ и съ припѣва:

Тирани, чудо ще направимъ, —
 ний чуждо иго не търпимъ —
 съ юнашка кръвъ ще ви удавимъ
 и пкъ свободата ще добиймъ!“
 влѣзнахме въ отчаяна борба.

Въ тоя моментъ на величие видѣхъ дѣцата на борческа Македония, видѣхъ моитѣ другари, въ които бѣхъ вложилъ душата си, какъ знаятъ да мратъ... И... при пробиване на прѣдпоследния неприятелски кордонъ — бѣхме заобиколени съ нѣколко живи обржча — Мишо, раненъ въ гърдитѣ, дойде при менъ и ми заяви: „Панчо, виждамъ, че съмъ тежко раненъ. Противника слѣдва по петитѣ ни. Застрѣляй ме!“ — Привлѣкохъ го до себе си, за да го прѣгърна и прѣвържа. — „Никаква прѣвръзка! Застрѣляй ме! Не искамъ да падамъ въ ржцѣтѣ на противника!“ — каза това и издѣхна... .

Богъ да го прости! Юнакъ умръ!..

Наедн а залѣсена чука при историческото Калиманско поле Мишо, заедно съ своя братъ Мишо Трайчевъ и съ други двама другари, залюбили сълзитѣ на роба, поднасяйки гордостѣта на Македония, умрѣха за нея. Въ страната на сълзитѣ се създадоха още нѣколко хълма, които ще бранятъ отъ вѣтъра растящата помежду имъ и хранена отъ тѣхъ фиданка: *свободна и независима Македония.*

Поднасяйки ви изгрѣва на Македония съ нейната твърдостъ при понасяне на страданията, търсейки бащината ви благослозия, за да продължа дѣлото на родения отъ васъ безсмъртникъ, изкажайки ви моитѣ топли съболезнования за прѣтърпѣната ваша и наша загуба, оставамъ съ отлично почитание

вашъ: ПАНЧО МИХАЙЛОВЪ,

30 юли 1924 г.

Македония.

Ц Е Н А:

а. Покупна стойност: 10 лв — ст.

б. Подарък: лв — ст.

Всичко: лв — ст.

Съдържание :

	Стр.
Бълъжка отъ издателя	3
Сърби минаха прѣзь селото	5
Бждни вечеръ	17
Раздѣла	31
Първа срѣща	45
Душата на революционера \	59

ОТЪ СЖЩИЯ АВТОРЪ :

Рѣчьта на войводата Панчо Михайловъ въ Кюстен-
диль — ЗАЩО ДОЙДОХМЕ? . . . Цѣна 5 лв.

СБОРНИКЪ ОТЪ МАКЕДОНСКИ ПЪСНИ. Ц. 100 лв.

ПОРЖЧКИ У ИЗДАТЕЛЯ
ЙОСИФЪ ЧЕШМЕДЖИЕВЪ
ул. „Стефанъ Караджа“ № 6

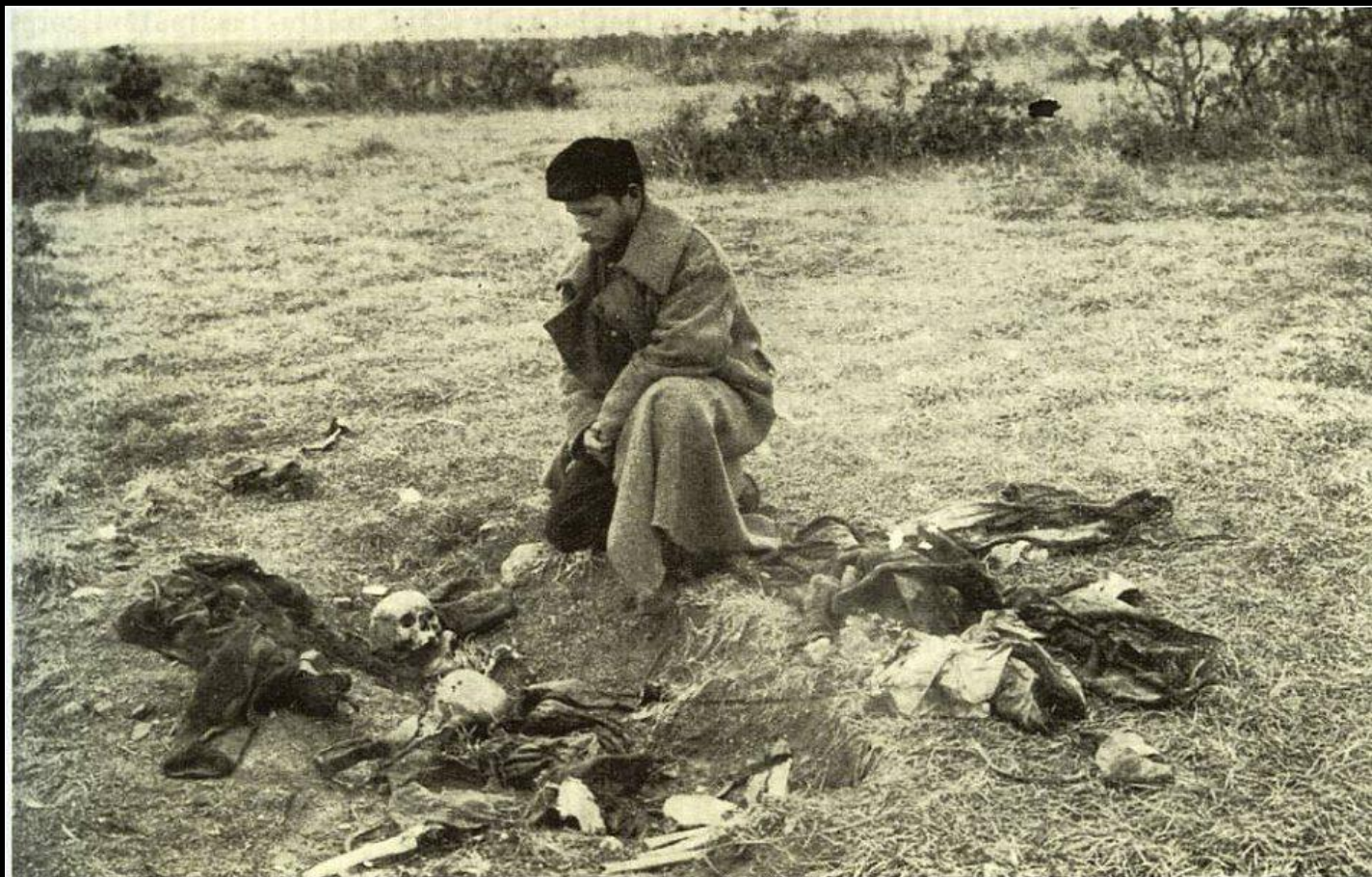
ЦѢНА 10 ЛВ.

Скенирано за:

www.strumski.com

Библиотека „Струмски“
е създадена в памет на
загиналите за Родината.

Voivode Dimiter Madjarov before the remains of two comrades in arms killed in the battle of Ferres